

NEZLOMNÁ NADĚJE

Průvodce láskou a životem
od muže, který přežil holokaust

ABRAM GOLDBERG
a FIONA HARRIS

NEZLOMNÁ
NADĚJE

Copyright © 2022 by Abram Goldberg

First published by Affirm Press.

This edition published by arrangement with Kaplan/DeFiore Rights
through Kristin Olson Literary Agency s.r.o.

Všetchna práva vyhrazena.

*Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.*

Translation © Michal Otáhal, 2024

Cover © Michal Otáhal 2024

© DOBROVSKÝ s.r.o., 2024

ISBN 978-80-277-4977-5 (pdf)

ABRAM GOLDBERG
a FIONA HARRIS

NEZLOMNÁ NADĚJE

Průvodce láskou a životem
od muže, který přežil holokaust

přeložil Michal Otáhal

OBSAH

ÚVOD: OSVĚTIM, 1996	7
1. ELSTERNWICK, MELBOURNE, 2021	11
2. RODINA GOLDBERGŮ	17
3. PŘIPRAVEN K BOJI	27
4. VZRŮSTAJÍCÍ NAPĚTÍ	33
5. DEPORTACE	41
6. GHETTO JAKO DOMOV	51
7. NELEGÁLNÍ ČINNOST	69
8. NAPLNO ODHALENÉ BARBARSTVÍ	75
9. VŠICHNI JSOU ZTRACENI	87
10. SEMÍNKA NADĚJE	91
11. JEN JÁ A MAMINKA	97
12. ČIRÁ HRŮZA	105
13. OSVĚTIM	113
14. NEČEKANÝ SPOJENEC	121
15. SE ŠTĚSTĚNOU PO BOKU	127
16. SVĚTLO NA KONCI TUNELU	133
17. OSVOBOZENÍ	139
18. NÁVRAT DOMŮ	143
19. HLEDÁNÍ PŘEŽIVŠÍCH	147
20. NA MISI S MUMKEM	157
21. BELGIE	169
22. CESIA: ČÁST PRVNÍ	173
23. DROBNÁ DÍVKÁ S TMAVÝMI KUDRLINAMI	179
24. VELKÁ UDÁLOST	185
25. SHLEDÁNÍ SE SESTROU	191
26. VSTRÍC NOVÉMU ŽIVOTU	199

27. OD STRESU K LISU	207
28. RODINNÝ ŽIVOT	213
29. JE ZE MĚ TÁTA	221
30. JEZTE, PIJTE, BAVTE SE	229
31. STMELOVÁNÍ KOMUNITY	241
32. ŽIDOVSKÉ CENTRUM HOLOKAUSTU	247
33. TVÁŘÍ V TVÁŘ BOLESTI	257
34. CESIA: ČÁST DRUHÁ	267
35. DLOUHÝ A NAPLNĚNÝ ŽIVOT	269
36. ELSTERNWICK, MELBOURNE, 2022	277
37. CHARLIE	287
38. HELEN	291
39. CESIA, ČÁST TŘETÍ	295
DOSLOV: 2022	297

*Mým rodičům Chaje a Herszlovi,
rodinným příslušníkům, jež jsem ztratil,
a šesti milionům lidí zavražděných
nacisty během druhé světové války.*

ÚVOD

OSVĚTIM, 1996

NA UKLIDNĚNÍ DO SEBE házím panáka whisky. Cesiiny oči jsou zalité slzami a celá se třese. Stisknu jí ruku, abych jí dal na vědomí, že cítím to samé. Že si pamatuji, na co si vzpomíná.

Naše děti, Charlie a Helen, tu jsou také. Charlieho tchán Borje za námi přijel až ze Švédska, aby nám mohl dělat šoféra. Auto zaparkoval kousek za vstupem do tábora, a i když Cesii hodně bolí koleno, je odhodlaná jít po svých.

Dnešní ticho a jasné nebe jsou skličující. Jak se mi v jednom mohutném přívalu navracejí různé vzpomínky a výjevy, zavru oči a nechám je plynout...

Dobytčáky s lidským nákladem seřazené za sebou na trati, vychrtlé tváře úděsně vyzáblých lidí, co zíraly zpoza ostnatého drátu utrápeným a prázdným pohledem, štěkot psů, lidé, již pláčou, křičí a mluví v úzkostlivém šepotu. Byli na pokraji nervového zhroucení a já ten děs ještě pořád cítím ve vzduchu všude kolem sebe – i ten zápach. Ten nejodpornější smrad. Smrad, o kterém už vím, že pochází z pálícího se masa. Když ale jeden hlas překřičí v mé hlavě ty ostatní, ihned ho poznám: patří mé mamince. Právě tady jsme spolu zažili poslední vzácné chvíle a ona mi řekla svá poslední slova.

„Abrame, udělej všechno, co je v lidských silách, abys přežil. A když přežiješ, tak ať už budeš kdekoli, musíš lidem říct, co se tady stalo, aby se to už nikdy nemohlo opakovat.“

Něčí ruka vklouzne do té mé a vrátí mě do současnosti. Cesia se na mě upřeně a s velkým žalem v očích dívá. Ví, kde jsem se v uplynulých chvílích pohyboval.

„Pojď,“ řekne mi tichým hlasem.

Má žena už neudělá téměř ani krok, aniž by zkrivila tvář námahou, ale pomoc odmítá. Tohle je něco, co udělat musí. Po tolika letech tam chce vstoupit jako svobodná žena.

Naše pětice se pomalu vydává po zrezivělé železniční trati, zatímco si Cesia láme hlavu ve snaze vzpomenout si na podrobnosti.

„Vystoupila jsem z vlaku tady? Nebo tamhle?“ ptá se tiše. „Řadili jsme se na této straně, nebo na tamté?“

Helen ji chytí za druhou ruku a pevně ji sevře.

„*Raus! Raus!*“ řekne Cesia, když se její vzpomínky náhle zastaví.

V jejích slovech rozeznávám ta, která na nás nacisté řvali, když otevřeli těžká posuvná vrata dobytčáků: „Ven! Ven!“

„Myslela jsem si, že jsme se dostali do blázince,“ vypráví našim dětem Cesia a po tváři jí tečou slzy.

„Návštěva tady byl ten nejsmutnější den mého života,“ řekne Helen.

Charlie souhlasí, ale je i naštvaný. Nemůže uvěřit tomu, jak blízko se nachází město. „Proč ti lidé odsud nic neudělali nebo neřekli?“ ptá se. „Museli o tom přece vědět! Připadá mi nemožné, že by o tom nevěděli.“

Odříkám tichý chvalozpěv kadiš za těch více než milion duší, které tu mučili, trýznili a popravili. S rukama jeden kolem druhého chvíli tiše stojíme. Poté začnu povídat. Ze začátku ze mě slova vycházejí pomalu, brzy však začnou proudit a nedovedu je zastavit.

„To tady nás sešikovali... Tady jsem viděl, jak maminku odvádějí pryč... Tamhle stál Mengele a ukazoval nám napravo nalevo.“

Jak se z nás vzpomínky řinou ven, děti pláčou a drží si mě s Cesií pevně u sebe. Víím, proč mám tu potřebu vyslovit vše nahlas. Je to slib, který jsem před tou spoustou let dal mamince. Že o tom budu pořád mluvit. Že na to nikdy nezapomenu.

„Dnes je to na den přesně,“ pronese Cesia, „co jsem sem jako patnáctiletá holka dorazila.“

Bolest v koleni se jí každou minutou horší, ale trvá na tom, že půjde dál. Cesia pokračuje do tábora, téhož tábora, ve kterém ji oddělili od rodičů. Každý krok je pro ni utrpením, ale její bolest na duši je mnohem horší než jakákoli fyzická trýzeň.

„Já těm krutým bestiím ukážu, že můžu chodit, jak a kdy se mi zachce!“ řekne s přesvědčením.

Je dobře, že děti vidí Cesiinu hrdost a odhodlání. Díky tomu teď mohou pochopit, jak jejich matka – drobná, nesmělá dospívající dívka, již sem před tolika lety poslali – mohla najít dostatečnou vůli, aby tohle peklo přežila.

Dávám si pozor, abych na hrboлатé, nerovné silnici nezakopl. Jsem už sice starý muž, ale projdu branou s hlavou nahoře a silnější než kdy dřív, bez pomoci a s hrdostí. Ani zdaleka se to nepodobá tomu, jak jsem před padesáti dvěma lety poprvé dorazil na toto místo, které se do mé duše zarylo natolik, že mou součástí bude už navždy.

Místo jménem Osvětim.

ELSTERNWICK, MELBOURNE, 2021

DNEŠNÍ DEN BUDE ÚŽASNÝ, protože se uvidím s Cesií. Kvůli covidu a karanténám jsem svou ženu nemohl v pečovatelském Domě Garyho Smorgonona, kde žije už tři roky, navštívit několik týdnů. Ani Cesia mě nemohla navštívit doma.

Před pandemií jsem Cesii vídal každý týden na páteční večeri s rodinou, o víkendu, kdy jsme ji se synem a dcerou vzali někam na oběd, nebo při vyjíždkách na pobřeží a venkov. Někdy se k nám přidaly naše vnoučata a má pravnučka, aby také strávily nějakou chvíli se svoji *bubbou* a *zaidou*.

Takovéto společné rodinné chvíle jsou pro mě s Cesií výjimečné, tyto sešlosti a výlety však několik měsíců nebyly vůbec možné. Samozřejmě nejsme jediní, kteří byli odloučeni od svých blízkých. Byly to těžké časy pro spoustu lidí na celém světě.

S Cesií si volám alespoň třikrát nebo čtyřikrát za den, ale chybí mi její skutečná tvář, chybí mi pohled na tu překrásnou tvář, na kterou se dívám už víc než tři čtvrtě století. Naše 74. výročí svatby proběhlo 10. června 2021, ale samozřejmě jsme ho nemohli oslavit, jak bychom si přáli a jak jsme to dělali už řadu dekád. Poprvé od naší svatby v roce 1947 jsme s Cesií neměli společný přípitek na naše manželství. Nicméně předsevzali jsme si, že příští rok naše diamantové výročí oslavíme společně, protože takoví my jsme – nadějeplní, optimističtí a paličatí.

Za necelé dva týdny mi bude devadesát sedm. Jak je to ale možné? Jak to, že jsem už takhle starý? To číslo mi přijde neuvěřitelné. Ale nemůžu si stěžovat. Dostalo se mi požehnání v podobě nádherné rodiny a naplněného, zajímavého života.

Jsem už sice starý, ale paměť mi stále slouží dobře. Vzpomínám si na tolik věcí ze svého raného života, na svůj život před válkou i na to, jak v mém dětství voněly maminciny čerstvě upečené medovíčky. Pamatuji si, jaké to bylo, když jsem se v gymnastickém klubu rychle rozběhl, vyskočil do vzduchu a přeletěl kozu. Opravdu jsem měl pocit, jako bych létal.

Mé skokanské roky jsou již dávno a definitivně za mnou, ale touha běhat a létat je ve mně stále. Zrovna minulý týden jsem se na vyšetření u mé doktorky pokusil o rám svého chodítka zvednout do stojky, z čehož málem dostala infarkt.

„Abrame!“ vyhubovala mi. „To už, prosím, nedělejte!“

Když teď dostanu chuť proběhnout se a vyskočit, zavřu oči a zavzpomínám na své perné dny v polské Lodži. Tehdy jsem byl mladý, zdravý a sportovně založený kluk. Kluk, co miloval gymnastiku, stolní tenis a sport vůbec – kluk, který neměl žádné tušení, co na něj a jeho rodinu čeká hned za rohem.

I po tolika letech tu stále jsem. Mám dobré zdraví, mysl, svou rodinu a Cesii. Moje žena letos oslavila dvaadevadesátiny. Na některé drobnosti začíná zapomínat, ale nás, svou rodinu, stále poznává. Stále zná i mě, svého Abrama.

A dnes ji znovu uvidím.

Ráno jsem se probudil dřív než obvykle. Někteří lidé o mně říkají, že jsem puntičkář – potrpím si na pořádek, zažité postupy, fakta a čísla –, a mají pravdu. Každý den, a to už několik let, dodržuji stejnou rutinu.

Každé ráno vstávám brzo okolo 6:30, osprchuji se (bez pomoci) a posnídám to, co vždy. Snídani si chystám večer, než jdu

spát – miskou rozdrčených kukuřičných lupínků (nemám rád velké kusy), sklenici medu (protože si potřebuji trochu osladit život), krajíc chleba k opečení (jednu půlku si potom namažu kvasnicovou pomazánkou Vegemite a přidám plátek ementálu, druhou potru třešňovým džemem a obložím sýrem cottage) a jeden velký banán. To vše spláchnu šálkem kávy. Z tohoto zdravého začátku dne jsem sytý až do oběda.

Když jsme se s Cesií poznali, neuměla uvařit ani bramboru, ale když jsme se sestěhovali, naučil jsem ji základy kuchařského řemesla. (Na to by vám řekla, že se to naučila sama, ale na tom se prostě neshodneme. Po sedmdesáti čtyřech letech manželství vím, kdy něco nechat plavat!)

Po snídani ke mně domů dorazí pečovatelka. Měl jsem štěstí na skvělé pečovatelky, které se prakticky staly součástí mé rodiny. Jedna z nich, dáma jménem Andrea Santos-Mouthe, se o mě stará už přes pět let. Máme k sobě velmi blízko a se svým manželem a dvěma syny je pro všechny Goldbergovy jako rodina. Andrea k nám poprvé dorazila pečovat o Cesii v roce 2015, šest dní v týdnu a osm hodin denně. Když Cesia odešla do pečovatelského domu, Andrea zůstala, aby se starala o mě. Říká mi *zaido*, což je v jidiš hovorové označení pro dědečka, a povídáním a vyprávěním příběhů jsme spolu strávili snad stovky hodin. Hodně se spolu nasmějeme.

Moje druhá pečovatelka se jmenuje Basia. Hned první den jsem se jí zeptal, odkud je, protože jsem poznal její přízvuk.

„Z Polska,“ odpověděla.

„A město?“ zajímalo mě.

Usmála se. „To nebudete znát. Nikdo o něm ani neslyšel.“

„Zkuste to,“ oplatil jsem jí úsměv.

„Pocházím z městečka jménem *Koto*,“ řekla.

„Z *Kota*?“ užasl jsem. „To město u Chelmnů?“

Zaskočilo ji to. „Jak to, že ho znáte?“

„Protože já jsem z Lodže,“ opáčil jsem. „To je jen 80 kilometrů!“

Nemohli jsme tomu uvěřit. Taková náhoda, že jsme se potkali na úplně druhém konci světa! Od té doby jsme spolu vedli dlouhé a zajímavé rozhovory. Rád s ní trávím čas. Ale dnes Basia ani Andrea nepřijdou. Dnes mě za Cesií vezmou mé děti.

Obléknu se do svého obvyklého denního oděvu složeného z košile, obleku a kravaty, a když se posadím na postel, abych si obul tenisky, usměji se při myšlence, že dnes Cesii uvidím. Položím jí ruce na tváře, ona se usměje, pohladí mě na tváři a zátylku. Možná se posadíme a popovídáme si nebo třeba vezmeme chodítka a vydáme se do zahrady. Při procházce si můžeme povídat o tom, jak se naši přátelé vyrovnávají s karanténou, nebo o tom, co v posledních dnech dělala v domově. Anebo jí třeba prozradím svou velkou novinu.

„Cesio! Budu psát knížku o svém životě!“

„Konečně!“ vykřikne a spráskne ruce.

Spousta lidí, včetně mé ženy, na mě už několik let dotírá, abych o svém životě napsal knihu. Až dosud jsem to vždycky odmítal.

„Knihu o svém životě?“ říkal jsem jim. „Ten je šíleně dlouhý a mám toho tolik co říct, že bych potřeboval deset dílů!“

Ale teď jsem na to kývl. Během příprav jsem s Charliem, Helen a Fionou prošel spoustu starých fotografií, z nichž některé jsou šedesát, sedmdesát, dokonce osmdesát let staré. Maličké černobílé snímky z dob minulých, které se sypou z popraskaných, v kůži balených fotoalb. Fotky, co jsou tak staré, že lepidlo na zadní straně už nedrží a opadávají z černých stránek z tenkého kartonu. Je mezi nimi hodně fotek příbuzných a kamarádů, o které jsem přišel, ale také spousta s Cesií a mnou. Je šílené vidět, jak jsme tehdy byli oba mladí. Cesii Amatenstejnové bylo jen sedmnáct, když jsem ji poznal, a tolik se ode mě lišila. Zatímco já mám rád

fakta a čísla a pamatuji si určitá data a místa, Cesia je spíše citově založená. I teď si mnohem více vzpomíná na pocity z minulosti než na data a fakta.

V této knize budu vyprávět příběhy ze svého života: jak jsem vyrůstal v polské Lodži, o svém dospívání před válkou a o životě v ghettu. Objeví se tu příběhy z mého uvěznění v Osvětimi, o mých vzrušujících, někdy i nebezpečných poválečných cestách po Evropě a samozřejmě ten nejbáječnější příběh ze všech: jak jsem v poválečné Belgii poznal mladou dívku a jak jsme spolu v Evropě a Austrálii strávili dalších sedm a půl dekad.

S výškou pouhých sto padesát centimetrů jsem sice možná malý muž, ale prožil jsem obrovský život. Za to jsem neskonale vděčný. Někteří nedovedou pochopit, jak jsem si udržel svůj pozitivní přístup a jak v lidech vůbec dokážu nacházet to dobré po všem, čím jsem si prošel. Až si můj příběh přečtete, možná zjistíte, že jsem měl vždycky ohromné štěstí.

RODINA GOLDBERGŮ

V RODINĚ GOLDBERGŮ JSEM BYL mládětem. Byl jsem nejmladším ze čtyř sourozenců a jediný kluk. Má nejstarší sestra Maryla byla o sedm let starší než já. Po ní přišla o čtyři roky starší Frajda a potom Estera, která se narodila dva roky přede mnou. Tehdy se hodně dětí rodilo doma a já jsem nebyl výjimkou. Maminka a sestry byly nadšené, že mají chlapečka, kterého si mohou hýčkat, ale já jsem rozmazlování nikdy neměl rád. Měl jsem radost, když mě maminka a sestry objímaly, ale nikdy jsem nechtěl být vedený za ručičku. Můj sklon k urputné nezávislosti mě provází od samého počátku.

Narodil jsem se v polské Lodži v roce 1924. V té době byla Lodž velké a chudinské průmyslové centrum – středisko textilní výroby plné velkých i malých továren. Byla domovem 700 000 lidí, z nichž třetinu představovali Židé, a to včetně Goldbergů. Bydleli jsme u hlavní silnice na adrese Zgierská 48 v jedné z chudších částí města, kterou Židé tvořili z 99 procent. Naše čtvrť měla úzké ulice s domy a budovami nalepenými těsně na sebe. Naše šestice žila v malém bytě ve třetím patře jednoho z těchto domů ve starém a zchátralém dřevěném bloku. U domu byl sdílený společný dvůr vydlážděný kostkami a ohraničený kůlnami a velkou stodolou.

Náš byt se skládal ze dvou místností: pokoje, jehož součástí byl i kuchyňský kout, a malé předsíně, která vedla k domovním dveřím. Rodiče sdíleli manželskou postel, Maryla a Frajda spaly

na válemdě v hlavní místnosti a já s Esterou na skládacích lehátkách, které jsme během dne složili a uklidili. Když jsme ještě byli kluci, jeden můj kamarád, Shia Ajzenbach, v naší malé chodbě vždycky natáhl houpačku jako visutou hrazdu, na níž jsme pak několik zábavných hodin zkoušeli akrobatické kousky. Maminku se sestrami jsme občas vyděsili k smrti, když přišly domů a uviděly dva kluky, jak na chodbě visí hlavou dolů a divoce mávají rukama. Ale my jsme si to strašně užívali.

Rodina Goldbergů byla chudá, ale naše matka Chaja Goldbergová náš domov udržovala jako ze škatulky a své čtyři děti vždy v čistotě a upravené. Maminka také úžasně vařila. Podle mě a mých sester dělala ty nejlepší tvarohové koláče, medovníky a bábovky v celé Lodži. I když jsme nebyli pobožní, maminka ctěla šabat, židovský den odpočinku, a tak jsme každý pátek měli velkou rodinnou večeři. Navařila ohromné porce i na sobotu a její hrnec šouletu – dušené fazole, maso a brambory – byl tak obrovský, že se nám ani nevešel do trouby.

Každé páteční odpoledne, než jsme zapálili šabatové svíčky, mě maminka poslala k pekaři v době, kdy už dopekl, ale ještě měl horkou pec. Za malý poplatek nám hrnec se šouletem strčil do pece a nechal ho tam pomalu vařit přes noc. Druhý den mě k němu poslala znovu, abych hrnec vyzvedl. Nebyli jsme jediná rodina, která takto využívala pekařské pece. Především v zimě mnoho židovských rodin odnášelo svůj šoulet k pekaři, protože zbožní Židé se při šabatu zdržují veškeré práce, včetně zapalování ohně a vaření.

Než pekař šoupl hrnec do pece, opatřil každý číslem. Někdy se čísla v peci přes noc sežehla a pekař nám omylem vydal špatný hrnec, ale nikdy jsme se neopovážili stěžovat si. Někdy jsme dokonce měli i štěstí, že nám dal hrnec se šouletem jedné z bohatších rodin. Takové byly vždy větší.

Moje maminka byla tichá, klidná a láskyplná žena. Rodina pro ni byla vším. Byla idealistka a typická židovská matka tím, že neustále dělala povyk kolem svých dětí a měla o ně starost, a to především o svého chlapečka. Byla velmi krásná, měla jemné a laskavé oči a blondaté vlasy po ramena, které zešedivěly dříve, než měly. Miloval jsem ji, ale teprve až s věkem mi došlo, jak těžké to pro ni muselo být, když jsme byli malí. Byla mámou na plný úvazek a ženou v domácnosti, žila v maličkatém bytě se čtyřmi dětmi, měla pramálo peněz a manžela, který trávil dlouhé hodiny prací v textilní továrně.

Můj táta, Herszl Goldberg, byl plešatící, hladce oholený a vždy elegantně oblečený. Navzdory malému vzrůstu měl neskutečnou fyzickou sílu a stejně silného ducha. Byl to zdvořilý, laskavý muž, nadaný výjimečnou vnitřní silou. Táta byl velký revolucionář, který se za všech okolností snažil neztrácet optimismus. „*Mir muzn zayn positive!*“ (Musíme zůstat pozitivní!) byla jedna z nej-používanějších jidiš frází mého otce. „Nějak to vyřešíme, slibuju,“ říkával mamince, když nám docházely peníze a potřebovali jsme nové boty na zimu. „Všechno dobře dopadne, uvidíš.“

Táta byl mým hrdinou. Dřel, aby nás uživil, a byl svědomitým člověkem, po celý svůj život bojoval za lidská práva a rovnost. V mládí získal velký smysl pro sociální spravedlnost a již v raném věku věděl, že chce svůj život zasvětit pomoci židovskému lidu. Byl to muž, který vedl příkladem. Hned zpočátku jsem se od něj naučil o síle pozitivního myšlení a tato lekce se v mém dalším životě ukázala jako naprosto klíčová.

Táta se narodil v Lodži v roce 1887 v době, kdy byli polští Židé, kteří tehdy žili pod ruskou vládou, vystaveni řadě *pogromů*, organizovaných masakrů. Asi dva miliony Židů v reakci na tyto masakry z tohoto území emigrovaly, ale táta a jeho rodina v Polsku zůstali. Táta od dětství vnímal chudobu, nespravedlnost

a antisemitismus kolem sebe, a proto se ve třinácti letech přidal k lodžské pobočce Bundu – židovské socialistické politické organizace založené ve Vilniusu v dnešní Litvě.

Bund vznikl, aby mohl pomáhat židovským dělníkům a Židům vůbec. Bundisté byli zastánci pokroku všeho lidstva a chtěli sjednotit Židy z celé východní Evropy k třídnímu boji za ekonomickou reformu. Filozofie bundistů byla jednoduchá – Bůh Židům nepomůže, proto musí vykořisťování a antisemitismus zastavit sami. Než se táta k bundistům připojil, rozšířili se i do Polska a Ruska a mnoho mladých lidí stálo ve frontách, aby mohli vstoupit do SKIFu – *Sotsyalistishe Kinder Farband* (Svaz mladých socialistů). Můj děda z tátovy strany se v jednu chvíli málem stal rabínem, a tak byl velmi zklamaný, když se jeho syn zřekl svého náboženského přesvědčení a místo toho se orientoval politicky.

Maminka se narodila v roce 1889 také v Lodži a rovněž už od mládí patřila k ženskému sdružení bundistů. Naši se potkali na začátku dvacátého století právě díky Bundu a zamilovali se do sebe, ale jejich rodiny z tohoto spojení nadšené nebyly. Moji prarodiče z obou stran byli pobožní a svým dětem už sjednali sňatek s někým jiným z jejich obce, ale Herszl a Chaja byli v tom, že si jeden druhého vezmou, neústupní. Jejich rodiče se svatbu pokusili zastavit, ale maminka s tátou už byli rozhodnutí. Už tehdy měli mnoho společného: oba byli společensky uvědomělí mladí lidé, oba ve velké míře zažili perzekuci a diskriminaci Židů a chtěli, aby se situace změnila. Oba byli rovněž velmi tvrdohlaví, což je vlastnost, kterou se Goldbergové vyznačují dodnes. Oba byli malého vzrůstu – maminka měřila 155 centimetrů a táta 165 – a já a mé sestry jsme to po nich zdědili.

Svůj klid, idealismus a husté blondaté kudrlinky jsem zdědil po mamince, sílu a optimismus po tátovi. Tvrdohlavost mám od obou. Tyto vlastnosti mi dobře sloužily po celý život.

Doma jsme všichni mluvili jidiš, což je jazyk odlišný od hebrejštiny. Hebrejšтина je semitský jazyk, kterým se hovoří v jeho moderní nebo starověké podobě, zatímco jidiš je německý dialekt, jenž v sobě mísí hned několik jazyků, včetně němčiny, hebrejštiny a aramejštiny. Píše se hebrejskou abecedou, ale zní německy. Jidiš se jako jazyk vyvinul v Evropě asi tisíc let po první diaspoře, která vznikla po vyhnání Židů z Izraele Babyloňany. Mluvílo se u nás také polsky, protože tak mluvila řada dětí z naší čtvrti, včetně syna našeho domovníka.

Vychovávali mě politicky angažovaní rodiče, takže jsem si už od malička uvědomoval přetrvávající ohrožení židovského národa. Když jsem byl ještě kluk, sílící antisemitismus v Evropě byl u nás doma běžným tématem hovorů, přičemž odposloucháváním dospělých jsem trávil spoustu času. Ne vždy jsem rozuměl všemu, o čem se bavili, ale už od dětství mě tyto diskuse strašně zajímaly. Sedával jsem na zemi a hrál si s hračkou, nicméně moje mladé uši byly pokaždé nastražené na hovory, které se vedly u kuchyňského stolu mezi mými rodiči a jejich přáteli. Jejich debaty mě neděsily, prostě ve mně vzbuzovaly zvědavost. Už tehdy jsem začal kráčet ve šlépějích svých politicky angažovaných rodičů.

Abram je biblické jméno a znamená „vznešený otec“, naše rodina však nebyla nábožensky založená. Maminka některé židovské tradice dodržovala, například zapalovala svíčky o šabat a chodila do synagogy na svátek Jom kipur, ale táta ani já se sestrami jsme ji nikdy nedoprovázeli. Byli jsme sekulární rodina, ale stoprocentně židovská a byli jsme na to pyšní.

V Lodži jsme měli přinejmenším čtyřicet příbuzných – tety, strýce, sestřenice, bratrance a prarodiče – a většina z nich byli také nevěřící a členové Bundu. Moji prarodiče, *zaida* a *bubba*, představovali výjimku, a děda z tátovy strany u sebe doma dokonce vedl hodiny náboženství. Mezi praktikujícími Židy bylo tradicí, že

kluci od útlého věku studovali, zatímco děvčata byla vychovávána matkami a pomáhala v domácnosti. Dědeček proto očekával, že jakmile mi budou tři roky, začnu tyto hodiny navštěvovat. *Zaida* očividně doufal, že si zvolím životní dráhu, kterou jeho syn opustil. Mohu se už pouze domnívat, že moji nepraktikující rodiče pociťovali nějakou vinu či snad rodinný závazek, protože souhlasili s tím, abych na tyto hodiny chodil.

A tak jsem od tří let pět dnů týdně od devíti ráno do dvou odpoledne navštěvoval hodiny náboženství doma u *zaidy*. Zpočátku jsem byl pořád tak malý, že jsem neviděl přes kuchyňský stůl prarodičů a *bubba* musela na podlahu pokládat obrácený hrnec, abych se na něj mohl postavit. Jako každý jiný tříletý kluk jsem si chtěl hrát venku s kamarády, ale místo toho jsem seděl v pokoji a poslouchal nudné příběhy o Bohu. Ale už v tomto mladém věku jsem pochopil, jak moc pro *zaidu* znamenalo, že tam chodím, a jak na mě byl pyšný. Stále si vzpomínám, jak se ten jeho svráštělý, fousatý obličej rozzářil, když jsem každé ráno prošel dveřmi. Jak na mě ukázal a zahalekal na všechny v doslechu: „Jen se podívejte na mého vnuka!“

Samozřejmě nebyl hloupý a dobře věděl, že tam nechci být. Proto mi na konci každého dne dával malý úplatek.

„Běž si koupit čokoládovou zmrzlinu,“ pošeptal mi a vtiskl mi do dlaně několik mincí. „Ale *bubbě* ani muk!“

Bubba také věděla, jak strašně ty hodiny nemám rád. Když mě odpoledne přišla odvést domů, počkala, až vyjdeme ven před dům, vrazila mi do ruky další peníze a zašeptala: „*Zaidovi* ani slovo!“

Taková dohoda mi vyhovovala, a tak jsem o tom před oběma prarodiči zarytě mlčel. Už ve třech letech jsem věděl, že to mám dobře zařízené. Proč bych ohrožoval tak skvělý obchod a riskoval ztrátu peněz na zmrzlinu?

Tehdy jsem poprvé zjistil, že držet jazyk za zuby mi může prospět.

Přibližně ve stejné době, kdy jsem začal chodit na hodiny s dědou, má nejstarší sestra Maryla onemocněla. Rodiče si nejprve mysleli, že jen nastydlá, ale nachlazení se rychle proměnilo v zápal plic a záhy nato se u ní rozvinul zánět slepého střeva. Sestra podstoupila jeho odstranění – v roce 1927 to byla náročná a nebezpečná operace – a potom jí lékaři nařídili, že musí dlouhou dobu ležet naprosto nehnutě. Krátce po operaci upadla do kómatu a my byli strachy bez sebe, že se z něho už neprobudí. Po třiceti dnech znovu nabyla vědomí, přišly však další špatné zprávy. Moje desetiletá sestra ležela v posteli tak dlouho, až jí to poškodilo páteř a nemohla chodit.

Naprosto zoufalá maminka vzala Marylu do soukromé židovské nemocnice v Lodži na konzultaci s odborníky. Ti jí řekli, že její sestře pomoci nemohou, ale že ve Vídni je jedna nemocnice, která se na problémy s páteří specializuje. Než maminka mohla vzít Marylu do Vídně, rodiče museli zařídit spoustu věcí, včetně pasů, peněz na cestu a zajištění ubytování. Jakmile vše obstarali, maminka se sestrou nasedly na vlak do rakouské metropole. Odjížděly s nadějí, že tamní doktoři dovedou Maryle pomoci, ale po příjezdu jim bylo řečeno, že se sestřiným problémem nic nesvedou ani tady.

Sklíčená maminka se s dcerou vydala zpátky do Polska, rozhodnutá, že se pokusí ještě jednou promluvit s doktorem v Poznaňského nemocnici v Lodži. Tentokrát potkaly chirurga, jehož slova jim dala vytouženou naději.

„Vaše dcera z této nemocnice odejde po svých,“ řekl jim.

A přesně to se i stalo. O šest let později.

Když Maryla konečně odešla z Poznaňského nemocnice, bylo jí šestnáct. Ta příšerná nemoc ji připravila o podstatnou část dětství.

Během pobytu v nemocnici jsme ji sice navštěvovali, co to jen šlo, ale byla pryč tak dlouho, že mi po návratu domů připadala jako cizí člověk. Zakrátko jsme si však byli znovu stejně blízcí, jako než odešla.

Přes veškerý strach, starosti a překážky, kterým musela naše rodina během Maryliny nemoci čelit, jsme se ani jednou nemodlili k Bohu. Navzdory všemu, co se mě děda během hodin náboženství pokoušel naučit, Goldbergovi neměli v krvi doprošovat se Boha o pomoc. Ačkoli se dědeček ohromně snažil, nevěřil jsem ani nedokázal věřit v Boha a v mých šesti letech už na světě neexistoval žádný počet úplatků a zmrzlin, který by dokázal udržet můj zájem o hodiny náboženství.

Jednoho večera jsem rodičům oznámil, že mě Bůh ani náboženství nezajímají a už na žádné lekce k *zaidovi* chodit nechci.

Měli pro mě pochopení (ještě aby ne, když na tom byli stejně!) a já se konečně vysvobodil. Peníze navíc a zmrzliny mi samozřejmě chyběly, ale ani jednou jsem nezalitoval rozhodnutí se Boha vzdát. To jediné, z čeho jsem neměl dobrý pocit, bylo *zaidovo* zklamání. Když o několik měsíců později zemřel, strašně moc mi chyběl a byl jsem vděčný za všechno ten čas, který jsem s ním mohl strávit.

PONAUCENÍ

*Někdy to nejlepší, co můžete
udělat, je držet jazyk za zuby,
ale oči mít otevřené dokořán.*

PŘIPRAVEN K BOJI

KDYŽ POLSKO PO PRVNÍ světové válce získalo nezávislost, všechny děti od sedmi let se staly školou povinnými. Rodiče zapsali Frajdu, Esteru a mě do soukromé školy provozované Bundem, kde se předměty vyučovaly v jidiš, a obě mé sestry ji vystudovaly. Já tam ale chodil jen několik let. Tři děti studující na soukromé škole představovaly pro mé rodiče až příliš velkou finanční zátěž, proto jsem přestoupil na státní základní školu, kde jsem měl všechny předměty v polštině. Doma s rodinou jsem ale i nadále mluvil jidiš.

Židovské děti se ve státní škole neučily společně s těmi polskými, chodili jsme do oddělené budovy. Některé polské děti se nám po skončení výuky posmívaly a honily nás, protože nebyly vůbec nadšené ze „špinavých Židů“, kteří jejich školu navštěvovali. S antisemitismem jsem se běžně setkával už dříve. Těch několik let, co jsem navštěvoval školu Bundu, jsem musel procházet kolem této polské školy, takže jsem si nějaký ten posměšek vyslechl, ale jakmile jsem tam začal chodit, zhoršilo se to. Téměř každý den jsem se po vyučování s někým porval, když mi ti polští chuligáni začali nadávat do „špinavých Židů“ a házeli po mně kameny. Od útlého dětství nás táta vedl k dobré fyzické zdatnosti a síle, abychom si nic nenechali líbit.

„Když tě napadnou, neutíkej před nimi,“ kladl mi na srdce. „Jakmile jednou utečeš, je po tobě, protože příště už budou vědět, že se bojíš.“

„Dobře, tati,“ přitakával jsem.

„Můžou být totiž rychlejší než ty,“ vysvětlil mi. „Postav se tak, abys měl za zády zeď nebo něco pevného, aby na tebe nemohli zaútočit zezadu. Zjisti, kdo je vede – většinou je to ten nejhlasitější –, a ubal mu jednu pořádnou tam, kde ho to bude vážně bolet, třeba do nosu a očí.“

Táta věděl, že se coby polští Židé potřebujeme umět bránit. Doba byla prodchnutá antisemitismem. Vždy se mohlo stát, že se dostaneme do opravdu nebezpečných, život ohrožujících střetů, a jeho rada se mi během dětství nejednou hodila. Jednou odpoledne jsem se vracel ze školy a na ulici se za mnou rozběhla skupinka polských dětí. Když se ke mně ti kluci začali přibližovat, vzpomněl jsem si na tátova slova, pospíšil jsem si k nejbližší zdi a postavil se k ní zády. Byli sice mnohem vyšší a větší, ale já se opravdu naštvál a oháněl jsem se pěstmi. Jejich šéfovi jsem rozbil nos, načež ostatní rychle přiskočili a zasypali můj obličej a tělo údery, já se ale dál bránil, jak nejlépe jsem uměl. Než utekli, byl jsem celý pohmožděný a zbitý, ale také pyšný, že se mi podařilo zachovat si svou hrdost.

Jindy, když měli rodiče dovolenou, jsme vyrazili kempovat. Během našeho pobytu se mi jeden kamarád v tábořišti svěřil, že mu někdo nadával do „špinavých Židů“. Přišel za mnou, protože si myslel, že budu jeden z těch kluků, co to nenechá být. Měl pravdu. Když mi toho kluka ukázal, zjistil jsem, že je o dobrou hlavu vyšší než já. To mě ale nezastrašilo. Přišel jsem rovnou za ním a řekl mu, ať zopakuje, co řekl mému kamarádovi.

Ten kluk se mi vysmál do tváře. „Řekl jsem mu, že je špinavej Žid!“ Sehnul se pro kámen, mrsknul s ním o mou hlavu a rozbil mi ji. Strašně to bolelo a na chvílku jsem zůstal ochromený, ale když jsem se na něj vrhnul, on a jeho kamarádi se ještě pořád smáli. Cítil jsem, jak mi po tváři stéká krev, to mi ale jen dodalo

větší motivaci pořádně ho zpráskat. K jeho překvapení se mi podařilo svalit jej na zem, kde jsem ho začal mlátit. Ostatní stáli v hloučku kolem nás a šokovaně přihlíželi, ale mně to bylo jedno. Věděl jsem, že když tomu klukovi jeho nadávky projdou, nenechá nás na pokoji do konce dovolené. Nakonec se mi vysmekl a pelášil pryč. Zřejmě se mu nelíbilo, že ho nějaký prcek zesměšňuje před davem lidí. S kamarádem jsme ho po zbytek dovolené neviděli.

Když jsem nastoupil na státní školu, bylo mi devět a po několika týdnech rvaček toho prcka s bleskovými pěstmi nechali na pokoji. V roce, kdy jsem oslavil deváté narozeniny, se staly ještě další tři důležité věci: sestra se vrátila domů z Poznaňského nemocnice, vstoupil jsem do SKIFu a v Německu se dostal k moci člověk jménem Hitler.

V té době jsem se připojil také k Jitřence, židovskému sportovnímu klubu v Lodži. V nabídce měl gymnastiku, stolní tenis, vzpírání a fotbal. Zbožňoval jsem všechny tyto disciplíny a v klubu jsem si našel spoustu dobrých přátel, včetně stejné starého kluka Henieka Wajnberga a dvojčat Benieka a Henieka Dunkelových. Mamince se moje sportování nelíbilo. Bála se, že se zraním, a nejradši by mě zabalila do bavlnky, ale táta trval na tom, abych pokračoval.

Brzy jsem zjistil, že mám přirozený talent na gymnastiku i stolní tenis. Ačkoliv jsem sotva viděl přes okraj hracího stolu, umístili mě do skupiny specializované na ping-pong a krátce nato jsem vyhrál první turnaj. Začal jsem vyhrávat také gymnastické soutěže. Trenér na nás kladl obrovské nároky a museli jsme cvičit třicet hodin týdně, zpětně si myslím, že to na malé kluky bylo možná až příliš. Nicméně tehdy jsem si užíval každou vteřinu a cítil jsem, jak moje soutěživost každým týdnem sílí. Moje tvrdohlavost a chuť do života by mi nedovolily, abych kvůli trošce bolesti prohrál.

Tato tvrdohlavost se plně projevila v roce 1936, kdy mi bylo dvanáct. Jitřenka pořádala každoroční zimní sportovní exhibici v lodžském divadle, ale ten den jsem dostal horečku. Maminka mě ihned poslala do postele a vůbec nedbala mých úpěnlivých proseb, že večer musím vystoupit. Rodina už měla koupené vstupenky a nikdo neviděl důvod, proč exhibici vynechat jen kvůli tomu, že já tam vystupovat nebudu. Večer tedy všichni vyrazili do divadla a mě nechali samotného na mém skládacím lehátku v kuchyni. Jakmile odešli, vyskočil jsem z postele, navlékl se do gymnastického úboru a běžel pět kilometrů do divadla, přičemž jsem se pečlivě vyhýbal cestě, kterou šli rodiče se sestrami. Dorazil jsem přesně na začátek představení a přidal se ke zbytku svého týmu, zrovna když vcházel na pódium.

Asi si dovedete představit to překvapení mých rodičů, když se roztáhla opona a oni spatřili, jak jejich „nemocný“ syn skáče, dělá přemety a zdolává překážky po celém jevišti. Moje rozzuřená matka mě okamžitě po představení vytáhla ven a odvěkla domů, když mi ale změřila teplotu, ukázalo se, že jsem naprosto v pořádku. Nedovedla to pochopit!

Ve SKIFu i sportovním klubu jsem získával stále nové a nové kamarády, včetně kluka jménem Abram Morgentaler, jemuž jsme všichni přezdívali Mumek. Mumek byl fyzicky zdatný, silný a obratný a rád žil stejně aktivně jako já. Lišil se ode mě jen svými hustými černými vlasy a vyšší postavou. Za ty roky jsme spolu zažili spoustu legrace. Klubových i školních povinností byla spousta, bylo to velmi hektické, ale také velmi radostné období mého života. Ráno jsem šel do školy, která končila ve dvě, a pak jsem spíchal domů psát domácí úkoly. Táta se z práce vracel pozdě odpoledne, dali jsme si společnou rodinnou večeři a po ní jsem vyrážel ven za kamarády do SKIFu nebo do Jitřenky, to podle toho, co bylo zrovna za den. Domů jsem se většinou